

פרשת שלח

פרשת המרגלים – חסידות ומוסר

העיון בפרשת המרגלים מרובה פנים: שאלת חטאם של המרגלים, שעל פניו עשו את אשר התבקשו, ההשוואה בין המסופר בספר במדבר לבין המסופר בספר דברים, בנוגע לשאלה מה היה מקור העצה לשליחת המרגלים¹ ועוד. בשיחה זו נעסוק בעיון בשאלת מניעיהם של המרגלים – הראשונים דנו בדבר על דרך הפשט², בעלי המוסר דנו בדבר מצד נטיות הנפש, והציגו עמדה בהירה בחריפותה, אשר מרתיעה ומבהילה את המחשבה הרגילה ואדמו"רי החסידות דנו בדבר מצד ההבדלים שבין הנהגת המדבר להנהגת ארץ ישראל. ההסברים השונים שניתנו לאותו המעשה יכולים לייצג את הגישות השונות במחשבת היהדות.

הן בעלי המוסר, והן אדמו"רי החסידות, מסתמכים על מאמרי חז"ל, וצריכים להתמודד עם אותם מקורות חז"ל המנתחים את המאורע. אחד מאותם המקורות נמצא בספר הזוהר, המתאר את שיקול דעתם של המרגלים:

"וישלח אותם משה וגו' כלם אנשים'. כלהו זכאין הווי רישי דישאל הווי, אבל אינון דברו לגרמייהו עיטא בישא. אמאי נטלו עיטא דא, אלא אמרו אי יעלון ישראל לארעא נתעבר אנן מלמהווי רישין וימני משה רישין אחרונין, דהא אנן זכינן במדברא למהווי רישין, אבל בארעא לא נזכי, ועל דנטלי עיטא בישא לגרמייהו מיתה אינון וכל אינו דנטלן מילייהו"³.

גישת בעלי המוסר – נגיעות אישיות

הגישה החריפה ביותר נמצאת בספר 'אור יהל', שמצביע על הנגיעה האישית כמניע לחטא המרגלים: "ומהשתא ראה והתבונן בהדברים הנוראים, צא וחושב – אנשים אלו צדיקים אשר כגובה ארזים גבהם בגדלות נפשם ורוחב לבם... ונבחרו לשליחות זו מכל ישראל, מפי הקב"ה, ומפי משה, היינו שהם מביני דעת קדושת הארץ וטובתה, ואמנם העמיקו לחקור כי אף שבמדבר זכו להיות נשיאים, אבל בארץ לא יזכו, כלומר: שארץ זו אשר נאמר עליה 'עיני ד' אלקיך בה' וגו', מתעלים ומתקדשים יותר ויותר, ולכן יעמדו וודאי בני ישראל שם בדרגה רוחנית גבוהה ממדרגתם במדבר, ושוב לא יהיו ראויים להיות נשיאים עליהם. הרי שידעו חיבתה לפני המקום ב"ה, ולבסוף מה יצא מידיעתם זו – טפש ליבם ואמרו לנפשם אם כן שיעבירו אותנו מהנשיאות אין כדאי לנו כל העסק הלזה, והוציאו דיברת הארץ רעה – וימותו במגפה הם וכל הדור עמהם, הוי אומר שתאוות הכבוד גרמה להם

¹ האם הייתה זו הוראה מאת ד', האם משה יזם את הדבר, או שמא העם.

² בכך לא נעסוק בשיחה זו. ראה רמב"ן בקושיותיו על רש"י, רא"ם, 'גור אריה' ו'העמק דבר'.

³ זוהר ח"ג, קנח ע"ב. תרגום: 'וישלח אותם משה וגו' כולם אנשים'. כולם זכאים היו וראשי ישראל היו, אבל הם דברו לעצמם עצה רעה. למה נטלו עצה זו, אלא אמרו אם יעלו ישראל לארץ נעבור אנחנו מלהיות ראשים וימנה משה ראשים אחרים, שהרי אנחנו זכינו במדבר להיות ראשים, אבל בארץ לא נזכה, ועל שנטלו עצה רעה לעצמם מתו הם וכל אלו שנטלו דבריהם.

⁴ 'אור יהל' שלח, עמ' קצג. הרב חסמן, בעל ה'אור יהל', היה משגיח בישיבת חברון כשהייתה עוד בעיר חברון, ואחרי הפרעות עלה לירושלים. הוא הצטיין בגישה החדה והאמתית שלו, כפי שעולה אף מהביוגרפיה האישית שלו: פעם נכנסו תלמידיו אצלו, ומצאו אותו מתופף בעצבנות על השולחן. שאלו התלמידים לפרש הדבר, והוא השיב: "לא קראתם בעיתונים, מה יהיה עם רעייתי החולה? התחילו לגדל שפנים בקיבוצים, והרי כתוב בתורה שאם יעשו דברים כגון אלה 'תקיא הארץ אתכם'. מילא אני עוד כוחי במתני לילך בגולה, אבל איך אסחוב את אשתי החולה לגולה?". הוא התכוון להמחיש את הדאגה והאחריות שלו גם לגורל המשפחתי, וגם לכלל ישראלי. באותה מידה של אמת הוא דן גם בפרשת המרגלים.

לגדולים אלו – שאף שנתבררו כצדיקים נתהפכו לכסילים... עד כאן כוחן של מדות וסיבוך הלב ועקמימותו, שיושבים צדיקים גדולים ומופלגים ושוקלים במאזני קדושה וטהרה – אם יזכו אם לאו, ושם מתגנבת מדה אחת – מהפך הקערה על פיה – ומפוצץ אותם לרסיסים, שוב אין כאן צדיקים, אין כאן נשיאי ישראל, אלא מרגלים כסילים מוציאי דיבת הארץ הוי 'עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו'... כזה הוא כח ההרס של מדה אחת באדם, שחוט השערה ממנו מפוצץ הוא ומאבד אף שרים גדולים כנשיאי ישראל... שמסתבך וננעץ בין אלפי אלפים כוחות הנפשיים באדם, ואין מכירים ומרגישים אותו, אם בבדיקה יתירה וחיפוש אחר חיפוש...".

גישה זו אופיינית לבעלי המוסר – אמת חדה וחריפה, כמות שהיא, המלמדת להעמיק בנבכי הנפש, ולשקף לאדם את מניעיו הנסתרים, בניסיון להתחקות אחר המרכיב היותר פנימי באישיות⁵.

הרב דסלר, ב'מכתב מאליהו', ביקש לעדן גישה זו:

"ודבר נפלא יש בזה, לראות עד כמה כחו של מבט האמת מגיע, וכמה האדם אחראי אפילו בעד טעות דקה מן הדקה, מכיוון שיכול לבררה על פי מבט האמת... ז"ל הילקוט ריש שלח: 'אמרו ישראל, משה רבינו, נשלחה אנשים לפנינו, אמר להם למה? אמרו לו שכבר הבטיחנו הקב"ה שאנו נכנסים לארץ כנען ויורשים כל טוב... והרי שמעום שאנו נכנסים... אם מטמינים הם את ממונם... ולא נמצא כלום, נמצא דברו של הקב"ה בטל; אלא ילכו מרגלים...'. נתבונן נא, הלא דור דעה היו... דור מקבלי התורה, עם כל עוצם הבנתם לא עמדו על טעות זו. גם משה רבינו לא היה יכול לעמוד בזה שאין כוונתם לשם שמים ממש... והנה משה רבינו בעוצם חכמתו היה מכיר כל אדם בתוך תוכו על פי כל צדדי כוחות נפשו, אפילו הטמונים ביותר... ואחר כל אלה לא עמד על טעותם של המרגלים ולא היה יכול להרגיש בה... ומעתה נתבונן, אם משה רבינו לא נתפס על טעות זו היאך נתבעו עליה ישראל? הרי לנו מכאן לימוד גדול כי אפילו טעות כזו, שלא יכול להרגישו משה רבינו על אחרים, הם בעצמם יכולים לראותה במבטא האמת שלהם אם אך ירצו".

הרב דסלר מצביע על דקותה של הנטייה השלילית, המסתתרת בעמקי הנפש, עד שאפילו משה רבינו הפסיכולוג הגדול לא יכול היה לעמוד על כך. אולם הקב"ה לא בא בטרונאי עם בריותיו, והוא בנה את נפש האדם על סיבוכיה ופיתוליה כך שהאדם עצמו יכול לעמוד על נטיותיו הדקות והטמונות ביותר. גם בעידן המודרני הרדוף, המתאפיין מרוץ שלא מאפשר לאדם להיפגש עם עצמו, אם יתישב האדם יוכל הוא לשקף לעצמו את מניעיו הגלויים והנסתרים, ולראות עד היכן הדברים מגיעים.

הרב דסלר לא מסתפק בגישה, שיש בה מן האגרסיביות, של ה'אור יהל', וכך הוא מסיים:

"ותנחומין גדולים בדבר זה לאדם; כי עליו רק להתחזק הרבה ולהתרכז על האמת ולידבק בו, כי אז לא יוכל עוד היצר הרע להטעותו בשום פנים"⁶.

גישת מחשבת החסידות – בין מחשבה למעשה, מדבר וארץ ישראל

אדמו"רי החסידות, שדרכם במחשבה ובעבודה הפנימית הייתה שונה מזו של בעלי המוסר, פירשו סוגיה זו באופן שונה. אמנם הם היו צריכים להתמודד עם מדרשי חז"ל הנ"ל המציגים את המרגלים, וממילא את האדם, בזוטריות מסכנה נעדרת חוט שדרה עצמי.

⁵ כיוצא בדבר מסופר על ר' ישראל סלנטר, שסיפר על עצמו שכששהה בברלין ראה מטריה נאה בעלת מקל עץ מגולף, וגמר בליבו שבפעם הבאה שישוב בברלין יקנה אחת כזו. לאחר ארבע שנים, כשהתעורר שוב הצורך בנסיעה לצרכי ציבור בברלין, אמר: "לולא שהייתי לומד מוסר, ורגיל לנסות לדלות את המניעים הנסתרים לכל מעשה, הייתי חושב בליבי שאני נוסע רק לשם שמים, אבל יכול להיות שמרכיב לא מבוטל מכך הוא שאני אכנס לחנות ואקנה את המטריה".

⁶ 'מכתב מאליהו' ח"א עמ' 62, וראה עוד במאמר 'ביטחון והשתדלות' לרב דסלר עמ' 191.

האדמו"ר הזקן, ב'ליקוטי תורה', ביאר עניין זה על פי היחס שבין עולם המחשבה לעולם המעשה, ובין המדבר לארץ ישראל:

"ואחר כל הנ"ל יובן גם כן עניין המעשה דמרגלים שלא רצו ליכנס לארץ ישראל, מפני ששרשם הוא מבחינת לאה עולם המחשבה כו' וטענו למה צריכים לירד בבחינת עולם הדיבור... הלא זה אפשר לקיים גם על ידי התורה ומצוות ברוחניות ולא בעשייה גשמיות... וכמו כן היו סבורים המרגלים שיקיימו המצוות ברוחניות דהיינו בבחינת עולם המחשבה כו' ועל כן לא רצו ליכנס לארץ ישראל. אך באמת היו מוטעים שהעיקר הוא לעשות בארץ דווקא... והיינו שצריך להמשיך את האורות העליונים שיבקעו את הכלים כו' שאי אפשר לגרום המשכה זו אם לא על ידי מעשה דווקא ולא במחשבה כו'. והטעם הוא משום דסוף מעשה עלה במחשבה תחילה, וכמאמר נעוץ תחילתן בסופן וכו' שכל דבר שהוא גבוה ומרומם יותר בעצם יתלבש דווקא בדבר היותר נמוך".⁷

המדבר היה בבחינת עולם המחשבה, ישראל הונהגו בו בהנהגה עליונה והמרגלים היו ראשי ישראל. כשהיו צריכים להיכנס לארץ צריכה הייתה ההנהגה להשתנות, והם לא רצו בכך, כי פירושו של דבר לרדת במדרגה – מעולם המחשבה לעולמות הדיבור והמעשה. המרגלים ביקשו להישאר בעולם הרוח וההגות, ולכן ניסו לגרום להשהיית בני ישראל במדבר, במקום שבו מקיימים את כל המצוות ברוחניות, ולא להיכנס לארץ המעשית. כעובר במעי אמו שנה דולק לו מעל ראשו, ומלאך מלמדו את התורה כולה, והוא אינו רוצה לצאת החוצה לעולם.

שיעור קומה – מראש לעקב

בעל ה'שפת אמת' אף הוא דן בסוגיה זו, ואת דבריו הוא פותח בשאלה על דברי הזוהר, שמהווה למעשה שאלה על כל המחשבה המוסרית:

"איתא בזוהר... אכן לכאורה נראה כי ודאי כל מה שאמרו המרגלים היה בעבור כללות בני ישראל. וכיוון שנבחרו להיות שלוחי בני ישראל ודאי היו בטלין אל הציבור. ואיך נוכל לומר עליהם שדיברו מחמת נגיעת עצמותם?

אבל נראה לבאר העניין כי דור המדבר בכלל היו בחינת ראש. כי הדור שיצא ממצרים ושמעו הדברות בסיני הם ראשין לכל הדורות. והדורות נמשכים בבחינת אבות ותולדות מרישין ועד רגלין כמ"ש על דורותינו עיקבא דמשיחא. אכן דור המדבר היו כולם בחינת רישין. ובוודאי אמת הדבר כי הכניסה לארץ הייתה מדרגה אחר מדרגה והם לא רצו שיפלו ממדרגת רישין כנ"ל... אבל היה להם לבטל עצמם לעשות רצון הבורא. ולהבין מאמר חכמינו ז"ל יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא".⁸

ה'שפת אמת' עוסק, מבלי לציין זאת במפורש, במושג 'שיעור קומה', דהיינו סיכום המפעל ההיסטורי מאז אברהם אבינו עד סוף הדורות, כאשר כל דור ותקופה מוסיף את הגוון והקומה שלו. שיעור הקומה מקביל לגוף האדם: בקצה אחד ישנה תקופה של 'ראש', זו תקופת יציאת מצרים, מתן תורה והכניסה לארץ, שכשם שכל הגוף הולך אחר הראש כך דרגות גבוהות אלו קבעו יסודות בהיסטוריה היהודית, ובקצה אחר ישנה תקופה של 'עקב', זו התקופה שבדורותינו. דורות אלו מכונים בשם: 'עקבתא דמשיחא' – בפשטות מפני שכבר אפשר לראות את עקבותיו של המשיח, אך ההסבר העמוק לכך הוא שדורותינו הם כנגד העקב, החלק הכי רחוק ממרכז הדם בגוף. כדי שכלל ישראל יוכל להגיע להגשמת מטרתו הוא צריך גוף שלם, ואם כל דור ממצה את עצמו, ותורם את תרומתו הנכונה, הוא בונה רובד בשיעור הקומה של כלל ישראל. כל הדורות תרמו את תרומתם, אבל מה שחסר כדי ששיעור הקומה יושלם הוא העקב. איבר זה נדמה כחלק פחות חיוני בשיעור הקומה, ולכן העור שבו מחוספס וקשה, אבל כל הגוף, כל הדורות כולם – נשענים דווקא עליו. אנחנו

⁷ 'ליקוטי תורה' עמ' לח.

⁸ 'שפת אמת' שלח תרל"ט. וראה 'לתורה ולמועדים' עמ' 196.

עסוקים בדורותינו בהשלמת שיעור הקומה של ההיסטוריה היהודית, מה שהחבד"י קרא 'צחצוח הכפתורים',⁹ ה'פוליש' האחרון להשלמת את שיעור הקומה.

יש דורות של ראש ודורות של ידיים, דורות של הגות ודורות של יצירה. המרגלים העדיפו שלא להיכנס לארץ בכדי להישאר במדרגה של הראש, מפני שהם ראו ברוח הקודש שבניין הראש כבר נגמר ועכשיו צריך להתחיל לעבוד עם הידיים, אולם זו הייתה טעותם¹⁰.

בעומק העניין יש כאן נקודת מפגש בין בעלי המוסר, לבין מחשבה החסידית. שהרי מה אמרה תורת המוסר – האדם חושב מה הוא יכול לעשות למען קידוש ד' בעולם, וזה חשוב, אבל אסור לאדם לחשוב שהוא מבין בכך יותר מהקב"ה, ואלו הדברים שאמרה גם מחשבת החסידות. אלו הדברים שאמר הרב דסלר בדרכו שלו, ואלו הדברים שאמר ה'שפת אמת' בדרכו שלו – על האדם לדעת מה מעמדו, ומה עליו לתרום כדי שהמערכת כולה תגיע להשלמתה.

אין הדרכים השונות לביאור המניעים לחטא המרגלים נועדו להישאר במישור ה'אקדמאי-תיאורטי בלבד, אלא לחנך את האדם שיפגוש את עצמו, ישקף את מניעיו הנסתרים, ידע את מקומו ויעשה לשם שמים לשלמות המערכת כולה.

נמצאו למדים¹¹:

פרשת המרגלים היא פרשה מרובת פנים, שאחד מהם הוא סוגיית המניע של המרגלים. הראשונים עסקו ברובד הפשט שבדבר, בעלי המוסר בפן הנפשי, ומחשבת החסידות בפן הרוחני. הזוהר מתאר כי המרגלים ידעו שבכניסה לארץ הם יאבדו את נשיאותם, ועל כן העדיפו להשהות את ישראל במדבר. ה'אור יהל' ראה בכך את נטיית הנפש השלילית, הנסתרת, העלולה להפוך אנשים צדיקים, נשיאי ישראל, למרגלים כסילים. הרב דסלר הדגיש שלעיתים גם גורם חיצוני, עמוק ככל שיהיה, אינו יכול לעמוד על מניעיו הנסתרים של האדם מלבדו, אך יש בזה נחמה לאדם שבכוחו לדבוק באמת. אדמו"ר החסידות עמדו על ההיבט הרוחני שבדבר – בפער שבין הנהגת המדבר, הרוחנית, להנהגת ארץ ישראל המעשית. המרגלים, כך ביאר האדמו"ר הזקן, לא רצו לרדת לעולם המעשה והעדיפו להישאר במדבר. ה'שפת אמת' הרחיב את היריעה, ועסק ב'שיעור הקומה' של כל הדורות – יש שהם בבחינת ראש, אלו הם דור המדבר, ויש שהם בבחינת עקב, אלו הם הדורות האחרונים, הנדמה כפחות ביותר אך עליו עומדת הקומה כולה. בעומק הדבר ישנה נקודת מפגש בין המוסר לחסידות – על האדם להתחנך לפגוש את עצמו, לשקף את מניעיו הנסתרים, לדעת את מקומו ולעשות לשם שמים לשלמות המערכת כולה.¹²

⁹ הרי"צ, ראה 'ספר השיחות' התרפ"ט.

¹⁰ כשהרב קוק עסק בפרויקט 'הלכה ברורה', שדרש עבודה טכנית מרובה של העתקת לשון הפוסקים, באו אליו הרב צבי יהודה ובני ביתו, וביקשו שימסור עבודה זו לאברכים. באותה התקופה סללו את ה'כביש השחור', שבין תל אביב לפתח תקווה, והיה חוסר במקומות עבודה בארץ. כך יצא שבמלאכה זו עסקו בעלי השכלה ומקצועות חופשיים, כמו דוקטורים מגרמניה וכדומה. השיב הרב קוק: 'את הכביש השחור סוללים גם אנשים בעלי השכלה'. זהו עניינה של ארץ ישראל – יש כאן יצירה, זהו עולם הידיים. יסודה בעבודה, לסלול כבישים חומריים, ולסלול דרכים חדשות בהבנת התורה. רק מי שיוזע את הסוד הזה, ולומד מוסר, בין אם את ה'אור יהל', ובין אם את ה'שפת אמת' – יכול להיות עובד ה' שמביא לקידוש ה' בארץ ישראל.

כיוצא בדבר מסופר על הגר"א שבכה ברגעיו האחרונים בעולם. שאלו אותו תלמידיו על מה אתה בוכה? השיב להם – 'פה שעה אחת' וכו', בעולם הזה במטבע אחד אני יכול לקנות עולם הבא, על ידי שאני נותן לצדקה, ציצית, אבל שם, בעולם הבא, לא אוכל עוד להוסיף מצוות. העולם הזה הוא עולם של יצירה, וזה היופי שבשעותיו לעומת 'שעות' העולם הבא.

דרך נוספת להסבר ההבדל שבין המדבר לארץ ישראל היא ביחס שבין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, ראה 'שפת אמת' תרנ"ג, 'ליקוטי מאמרים' לר' צדוק עמ' 84.

¹¹ תוספת זו הינה מדברי העורך.

¹² הזכויות שמורות למשפחת הדרי. לפניית וקבלת השיחות: elishag100@gmail.com/0587943034